

APROPÓ

Zsávolya Zoltán

HOLLYWOOD (T)AKARÁSA

(H)arc poetica, avagy képzelt/„képzett” levél
Natalie Portmannek

A klónok támadása olyan film 2002-ből, jut eszébe, amelyikben Natalie Portman is játszik. Vagyis Dominique Swan, más megjelöléssel (az eredeti családival talán), amely kettősség már önmagában egyfajta mutálódást sejtet (ha nem is mindjárt mutáció létrejöttét): verbális területen, a nyelvi kifejezés világában, a névtani jelenségek szintjén. De említhetne más mozikat is tőle, azaz a közreműködésével: *Támad a Mars* (1996), *Baljós árnyak* (1999) vagy éppenséggel *A sítbek bosszúja* (2004). Nem „említ”. Hiszen már említett is...! Könnyű beleszaladnia a Beverly Hills-i színművész asszonyka önkéntelen csapdájába, aki c/o ICM-es elérhetőségével igencsak közel van a tűzhöz, az emberiség ezredfordulós antropológiai önértésének legfőbb mozgóképi-feldolgozási műhelyéhez ott, a Wilshire Boulevard-on. Ha levelet akar írni neki, oda kellene azt címeznie... Nem akar levelet írni (neki). Vagy mégis? Nem, egyelőre biztosan nem. Egyelőre az izgatja: kik vagy mik is azok a „sith”-ek? S hogy: mi az ember? Mi az emberforma, a *human*(oid) létező, legalább külsőleg micsoda – amúgy „fenomenológiailag”? *Contrasted with animals, God and machines*.

Ne vételessék cinizmusnak tőle, hogyha részben pusztán retorikus-ként elgondolt saját kérdésére választ keresve régre nyúlik vissza, ám legelőbb is mindössze félezer évet ugrik hátrafelé az időben, nem pedig mindjárt kettőt. Vagyis az itáliai reneszánsz egyik emblematisz figurájának, a Quattrocento „legelbűvölőbb olasz gondolkodójának” vonatkozó megközelítését veszi maga elé kiindulási pontként. A keresztény újplatonizmus áramlatának felfogásával sem éppen inkompatibilis Giovanni Pico della Mirandola az egyén felmagasztaltatására vonatkozó gyönyörű vélemény-megragadása kerül elé a szerző *Szónoklat az ember méltóságáról* (1486) című művéből: „Ó, Ádám, nem

adtam én neked sem egy meghatározott helyet, sem egy sajátos arculatot, sem valamely egyedül terád jellemző tulajdonságot, hogy azt a helyet, azt az arculatot és azt a tulajdonságot, amit akarsz magadnak, te magad szerezd meg és tartsd meg akaratod és ítéleted szerint. A többi lények természetét általam megszabott törvények közé kényszerítettem egyszer s mindenkorra. Te azonban, akit semmilyen szűk határ nem korlátoz, magadtól határozod meg természetedet, szabad akaratod szerint, mellyel felruháztalak. A világ közepére helyeztelek téged, hogy onnan könnyebben lásd, magad körül széttekintve, mindazt, ami a világon létezik. Nem tettelek téged sem égivé, sem földivé, sem halandóvá, sem halhatatlanná, hogy, mintha önmagad szabad és szuverén teremtője lennél, te formáld magad olyanná, amilyenné akarsz. Lealacsonyodhatsz az alsórendű lényekig, az állatokig, vagy, lelked készíttetését követve, újjáteremtheted magad, fölemelkedvén a legmagasabb, isteni szellemek közé.”¹

Az idézet Madarász Imre ez idő szerinti legutolsó könyvében kerül elé. És a szerző természetesen hozzáfűzi a maga gondolatát, következtetését ehhez a filozófiai kiinduláshoz, mégpedig annak a Jacques Barzunnak a nyomdokain járva, aki maga szintén „spengleriánus” és ennek megfelelően a nyugati kultúra végét tételezi a 20. században, illetve mostanság. Ez a gondolat nem annyira valamiféle, napjainkban vagy legkésőbb a közeljövőben visszafordíthatatlanul beálló hanyatlás-kezdet, eljövő, bekövetkező (máris bekövetkezett?) történelmi végállapot (vö. Lyotard, Fukuyama) formálisan az apokaliptika keretei között való felvetése, hanem inkább a választás elé állítás, a „válaszútra” érkezése egyelőre, és pedig úgymond a „picói szabadság” értelmében szükségessé váló választás, „válaszúté”. A *válasz* szükségességének jelzése arra a kérdésre, hogy saját hajnalán, a reneszánsz humanizmus idején megfogalmazott örökségének szellemében akar-e tovább haladni, azaz *felemelkedni* az euroamerikai, nyugati emberiség, vagy szakítani kíván ezzel a hagyománnyal és *lealacsonyodni*. Merthogy ennyire kiélezett (lenne) a választás szükségessége: vagy a könyves-humanista paradigma továbbvitele, tovább nyújtása, vagy pedig rögtön az animális sötétség. Kegyetlen polaritással. Tovább vihető Tradíció pedig voltaképpen csak egy van, egy lenne (nagy betűvel írható legalábbis), egyetlen egyetemes érvényű kulturális-civiliza-

1 Idézi: MADARÁSZ Imre, *Változatok a halhatatlanságra. Olasz irodalmi tanulmányok*, Hungarovox, Budapest, 2011, 41–42.

torikus hagyomány: az, amely ha világviszonylatban partikuláris és elszigetelt is ugyan, de valamennyi európai nemzet közös hagyományaként legalábbis egy kontinensnyi egyetemességgel bír (Amerikára, Ausztráliára, illetve a kolonializmus máshol jelentkező pozitív hatásaira gondolva – ha vannak ilyenek, és azért vannak – talán teljes Föld-egyetemességgel is). Ez pedig, hogy félreértés ne essék, a Rómába átfolyt és a latinsággal univerzalizálódva szétfolyt egykori görög Antikvitás mintázata, s olyan formájában, ahogyan az a reneszánsz Itáliában „újjászületett”: felfedeződött, alakítottatott és tovább küldetett. Előre az időben, a máig is eljutva. Lehetőleg a mához képesti jövőig is elhatolóan – ami nem éppen (élet)biztos(ítás).

Borzongató módon a negatív várakozás („forgatókönyv”!) érvényesülését, bizonyos árnyékok vetülésének, vetődésének kísértetieségét érzi ki az egyébként alapeszmé(nye)ket frappánsan összerántó, azok funkcionális összeműködését tételező Madarász-féle egymás mellé állításban, amely egzisztenciális genesis-rekonstrukciót (mintegy mellel) és pesszimista jóslás-fenyegetést (nem annyira mellel) egyaránt tartalmaz: „Amíg eleven az emberi méltóság, az emberi szabadság és a könyves műveltség szelleme, addig »az európai identitás« lényegét jelentő humanizmus öröksége is él. Addig és nem tovább.”²

S úgy érzi, álságos formalizmus vagy tárgyalási „perfekcionalizmus” akadékoskodása lenne részéről, hogyha az elektronikus írás, az e-book, az internetes verbalitás kihívás- vagy módosítás-szemponthajait vetné fel mint olyasféle momentumokat, amelyek az italianista irodalmár gondolatmenetéből úgymond kimaradnak. A „könyv” fogalma itt nyilvánvalóan csak részben jelenti a gutenbergi technológia információt hordozó tárgyát, részben (és sokkal inkább) jelképes-magasztos helyiértékkel bír. (Nem beszélve arról, hogy a képernyős írás-olvasás optikai és kognitív lehetőségeit tekintve jóval felületesebb, mint ami az újkori nyomtatás, a papíralapú termék használatával működött/működik ezen a területen.)

*

Az eddig említett filmek az emberiség veszélyeztetését látszanak tematizálni, a galaktikus környezete szerint a Föld bolygón élő homo sapiens faj elsődlegesen kozmikus, tehát külső fenyegetettségét. Ám

2 Uo., 51.

az a sajnálatos tény is bennük rejlik, hogy nem kell feltétlenül kozmikus dimenzió ahhoz, hogy az emberi nem saját magát „kínálhassa meg” az elpusztítással. A felsorolt filmekben a kultúra, a civilizáció szellemi és technikai-anyagi, ipari meghatározottságai, moduljai, valósággrétegei mellett egy „vékony”, törekeny, sebezhető és éppen ezért igen érdekes szál vagy modul kerül a cselekmény középpontjába: a biológiai, humán-életteni. Tehát az *emberi entitás* mint olyan, ha úgy tetszik. Diszciplinárisan az orvostudomány, (orvos)biológia illetékessége lenne itt megállapítható, tehát konkrétan megnevezhető tudományágaké a tudományosság általános univerzumán belül, ám éppen ennek a tudás-terrénumnak bizonyos újabb, különös-pikáns fejleményei, lehetőségei miatt nem elégedhet meg az emlékezetében, művészeti befogadó-értelmező tapasztalatában felmerülő alkotásoknak egyszerűen a sci-fi kategóriájába való besorolásával. Gondol elsősorban a génszűrésre, géntechnológiára, bioprogramozásra. S az akciófilm vagy akció-thriller műfaji meghatározást is félrevezetőnek tartja, annak ellenére, hogy a (fikcionálisan) felmerülő fenyegetés megvalósítása vagy annak elhárítása, elhárítási kísérlete jól, hatásosan, megragadóan érzékeltethető valamilyen konkrét, szoros, feszült történelem lepergetésével. De ez felfogható külsődlegességgel is annak a tartalmi-filozófiai töltetnek a fényében, amely – valamiképpen lágyító, „lírizáló” hatással – külön körvonalazódva kifejezetten az emberről, emberiségről, emberiségről, humán értékekről vagy humanitárius deficitről kezd el beszélni egynemely műben. „Tudományos” értelemben tehát az orvosbiológia nyelvén és kérdésselvetéseivel, de plaszticitásában, életszerűségében, mindennapiságában hitelesedve a humán problématisztálásaként, fájdalmas-tragizáló veszteségtudatot megjelentve.

Amiben van érték, s nemcsak a reflexióra, elgondolkodásra készítő etikai imperatívusz miatt, hanem művészileg is. Ez a kijelentése tekinthető Hollywood (vagy amit az összességében és szimbolikus általánosságában jelent) „rehabilitálásának”, és pedig egy ilyen kísérlet minden buktatójának vállalása mellett, de sokkal inkább az érdemi („vérbő”) narrációnak a filmen vagy az írott elbeszélésben való (értve ez utóbbit akár még az igényes, kifinomult, magasirodalmi prózaepikát is) lényegi azonosságára és ebből következően nagyon hasonló hatásmechanizmusára kíván utalni vele.

Megvilágítandó az elmondottakat, egyszersmind a filmnél maradványegyelőre a két nagy epikai ágazat közül, mások jutnak eszébe,

nem a Natalie Portman közreműködésével létrehozott mozgóképes alkotások. Nem neki ír hát levelet? Nem, az egész emberiségnek... (De annak mindjárt átfogó-esztétikait.) Az a fenyegetés ugyanis, amely akár a klónoktól indul ki, akár a Naprendszeren túlról érkező lények szegülnek az emberfaj ellen, túlságosan is harsány, durva, technológiai, ipari. „Lágyabb ének” kell neki, a már mondott speciális „líráság”, amely vagy a kapcsolódó filozofikum révén lopózik be a történesekbe, vagy a tudományos tematizálás, problematizálás elmosódóbbá, könnyedebbé, bölcsészeti szempontból: használhatóbbá, érdemibbé válása, általánosodása által. Persze lehetőleg úgy, hogy – az akció révén – a markáns, erőteljes, hatásos, megragadó képek, szcé-nák áradásának is átadhatta magát.

Halálraj – mormolja tehát maga elé. Színes, magyarul beszélő, amerikai sci-fi akciófilm (a műfajmegjelölés esetlegességéről már volt szó!), kilencven perc intenzív „őrület” 2000-ből (jelképes az évszám), rendezte Tim Matheson. A történet szerint Billy Sabbath szövetségi nyomozót (megformálja Boyd Kestner – neki végképp nem ír levelet!) éppen kivégezni készül az igazságszolgáltatás, miután munkája végzése közben törbe csalták és aztán ártatlanul elítélték egyik kollégája halála miatt. A kolléga, csakúgy mint akár a saját felesége vagy gyermeke is, kívülről láthatatlan testi átalakuláson esett át, amely valamiféle, az emberétől idegen öntudatot is támaszt az érintettekben. Fontos, hogy ez tényleg csak belső el- vagy inkább átváltozás, ám annál intenzívebb s undorítóbb (a szervek egyetlen masszává folynak össze a bőr alatt a delikvensben, akár a kettévágott hernyó keresztmetszetében látható), különbség csupán abban van, hogy valaki már ilyennek születik vagy születése után válik ilyené. (*Genetikus*, hogy az asszony „csak” ilyené lett, ám Billyvel közös gyermeke már így jött világra...) Ezek a nem emberi, de külsőleg teljességgel emberformájú lények több ezer éve élnek már a „kék bolygón”, de elrejtőzve, mert az egykor teret hódító, mindenfelé elterjedő, ám általuk bitorlónak tekintett homo sapiens alaposan visszanyeste lehetőségeiket. Most azonban támadásra készülnek, hogy újra átvegyék ősi jussukat, magát a földgolyóbist. Kevesen vannak, így minden eszközt megragadnak a terjedésre: egyrészt előszeretettel adják el génbankoknak a spermájukat, illetve titkos-speciális szülészeti klinikákat üzemeltetnek apokaliptikus higiéniai körülmények között, másrészt rögvest frontálisan pusztítanak az emberiséget, amely célra malomsilókban gyilkos méhek tömkelegét tenyésztik ki. (Érdeemes felfigyelni

a cím kettős jelentésére: nemcsak a féregszerű humanoidok együttese a halálos – az eredetiben pokoli – raj, hanem a vérméhek összessége is.) Azon múlik minden, hogy ezt az apokaliptikus nekibuzdulást lehetséges-e megakadályozni, a halálraj (ki)zúdulását feltartóztatni. A dolog kezdetben elég reménytelennek tűnik, de aztán mégis sikerül megmenteni az emberiséget...

Mindenekelőtt Billy Sabbath életét menti meg egy titkos csoport, amely a már-már felülkerekedő humanoidok földi társadalmán kívül élő, afféle illegális partizán szubkultúra. Ez befogadja, s ennek akciócsoportján belül tevékenykedik Billy a továbbiakban. A társadalomba visszatérni nem tudó, hivatalosan halottnak számító korábbi nyomozó számára egy idő után nincs más lehetőség, mint elfogadni egy *embernő*, Allie ajánlatát és csatlakozni a veszélyeztetett, felmorzsolódni látszó elhárításhoz, mely jóformán már csak belőlük áll... Megkapó, ahogyan már Allie emberi mivoltában sem feltétlenül bízik kapcsolatuk kezdetén, ám ennél megrázóbb korábbi magánéleti tapasztalata, amikor az illegalitásból szökve a szerető férj titokban felkeresi a feleségét, az pedig – féreghumanoid elkötelezettségéből következően – lebuktatja. A hálósobában ütnek rajtuk (rajta), s bár a szövetségi ügynöknek ismét sikerül kerek oldania a halál torkából, befogadó közösségének bázisát felszámolják nyomában járó üldözői. Mindebből következően nagyon elkeseredik, (volt) feleségét tettelesen bántalmazza például, amely jelenetnek szemtanúja gyermekük is. A humanoid fiú a humánus érvényesülését kéri számon apján; jól tudható, hogy ez csak formális lehet az adott körülmények között, ám pikáns, hogy *fenomenológiailag* mégiscsak igaz van a kölyöknek: a családon belüli erőszak borzalma merítődik ki előtte látszatra, s ezt nem szeretné hagyni. Végérvényesen nem kell azonban lelkileg belerokkannia szülei brutális elkülönböződésének tudatába, hiszen apja végül őt magát is saját kezűleg pusztítja el. Nem egykönnyen szánja rá magát a vérből is való lény lelövésére, de ha egyszer az emberiséget veszélyeztető, káros álemler, akkor pusztulnia kell... Ez a megrázó következetesség a katartikus végpont egyébként, a nagy lélegzetvételt kiváltó „aha”-pillanat, a film befejezési momentumából a már nem-film utóérzetébe, hátrahagyott feeling-jébe átfolyó döbbenet. Ekkorra különben már megakadályozták a vérméh-kaptársilók felnyitását, és egyáltalán: demográfiailag is visszafordult a féreghumanoidok nyomulása. De hogy csak egy hajszálon múlt az emberi nem veszése, azt – egy látványos finálé-futás segítésé-

gével – az akcióthriller a legmesszebb menő plaszticitással igyekszik érzékelhetővé tenni.

A port.hu fórumán azt írja az egyetlen hozzászóló (bizonyos Perry, 2007. március 11-én 17 óra 31 perckor), hogy ebből, az ilyesmi-ből „12 1 tucat”.³ Mármost szerinte igaza is van Perrynak, meg nem is. Perry igazáról, lévén nyilvánvaló, nem kíván külön szót ejteni, igazságtalanságáról viszont annál inkább. Fontosnak tartja ugyanis, hogy a film látványterve semmiféle teátrálisan elütő vizualitást nem hordoz ahhoz képest, ami a szokványos emberalakokra, emberi társadalmi környezetre jellemző. Csakhogy éppen ez az: aligha pusztán a takarékos gyártás-költségvetés céljait szolgálja a film saját „fenomenológiájában” a különbözősége láthatatlansága. Hiszen ez az antropológiai-tudományos „túlterheltség” elkerülésének garanciája a műben, lehetővé téve egy meglehetősen elmosódó, de éppen ezáltal „költői”, „filozófiai” általánosságú emberfogalom működését, amelynek ellenfogalma, veszélyeztető pandant-ja éppen ennyire kontúrta, de egyben hatásosabb is hangulatilag, félelmesebb-erőteljesebb érzelmileg. Röviden, összefoglalóan: művészi(ese)bb.

S ugyanez igaz másik kedvencének, példájának, *A majmok szigete* című alkotásnak a *science*-ére is. Ebben megint csak nem tudható, mi-féle céllal, pontosan milyen megfontolások és eljárások alkalmazásával folyt egykor az egzotikus, világvégi hely majompopulációjának átalakítása abban az irányban, hogy kizárólag a legagresszívebb egyedeket tenyészék tovább, míg végül kifejezetten gyilkos, minden élőlényt elpusztító állatcsoport jött létre. Tény, hogy ez történt, és tény, hogy az elszabaduló majmok kipusztították a kutató közösséget, és minden életet fenyegetnek a szigeten. Aktuálisan az egykori kutatásvezető professzor, a „doki” lányát, partnerét és kísérőjüket is, akik az eseményeket rekonstruálni érkeznek az elátkozott területre. Illetve, mint a végén kiderül: a vezető-kísérő nagyon is tudja, mi történt évekkor korábban, hibásnak is érzi magát benne, hisz’ akkor gyáván elmenekült, sorsára hagyva a „dokit” és társait, ám ezt csak a helyszínen árulja el, amikor a kis csoportot bekerítik a majmok – akárcsak valaha a kutatókat... Kísértetiesen megisméltódni látszik a tragédia, ám a gépágyús, kézigránatokkal feldíszített nehézfiú önfeláldozása megmenti a párt, a lány és a fiú szerencsésen elmenekülhet, míg a kí-

3 Lásd http://port.hu/halalraj_hell_swarm/pls/fi/films.film_page?i_where=2&i_film_id=84947&i_city_id=-1&i_county_id=-1&i_topic_id=2.

szerű leköti a veszélyt, s körülötte éppen végérvényesen, visszavonhatatlanul bezárul a vérengző állatok ostromgyűrűje. A derekasság tagadhatatlanul katartikus, hatásvadász módon lenyűgöző tragédiája ez, s amennyiben a maroknyi spártai katona sírfeliratban rögzített helytállására emlékeztet, annyiban „görög” is mindjárt. A nem éppen túlzásba vitt tudományos tartalomból éppen csak annyi van itt jelen, legalábbis kifejtve annyi van, amennyi megint csak jótékony általánosságban, a terhelő részletezést elkerülve az alaphelyzet problematikusságának kialakításához szükséges. Na meg amennyi alapján elgondolkodhat a befogadó, hogy hová vezet az öncélú (?), veszélyes tudományos kísérletezés. És hová az agresszivitás az emberi faj környékén, vagy magán az emberi fajon belül? (Az embergenezis majomelméleteinek árnyéka ezen elméletek valóságos érvényességétől függetlenül jelképes borzongatósággal vetül rá az elbeszélésre: az elképzelhető fordított evolúció első állomása, a visszafejlődés iránya az ember számára egy emberszabású, szőrös, dühödt-öldöklő „örjőngéspóc” lenne.)

Kissé szimpla tanulságok ezek persze. Csakhogy a science-fiction bizony ennél explicitebb, szájarágósabb módon hozza a tudományt, amelynek összebékítése a művészeti, filmes-irodalmi hordozószereket narratív mechanizmusával éppen ezért jóval nehezebb, és ebből kifolyólag nem ritkán diszharmonikus, tudálékos, fárasztó végeredménnyel jár. Példáinak visszavett sci-fissége ellenben filozófiai átfogósággal és elmélyültséggel kárpótol a konkrét tudomány részletezési deficitjéért, és magához vonzza, pótolja a klasszikus érzelmi-erkölcsi megtisztulás effektusát is a műalkotásban, annak értelmezéséhez kapcsolódva.

*

Látja, nézi ezeket a filmeket, mindegyre visszapergeti őket értelmezve, elvileg akár „filozófiai” perspektívájuktól sem elzárkózva (amennyiben valóban létezik ilyen), de mindenképpen filozofikus nyitottsággal. És olvassa, néha írja is (azt) a prózát, amely nem független a bennük, mármint ezekben a fajta filmekben megjelenő világ vonatkoztatási rendszerétől, de nem is akar az lenni. Ennek megfelelően, a saját oldalán kereskedve, olyan jellegű epikát álmodik meg, óhatatlanul művészeti ág- és művészet-szinkretikusan, amely erőteljesen merít vagy von le tárgyalási, kifejtési következtetéseket a tudományos-fantasztikus, akciós filmgyártás gyakorlatából, ám nem megy el

a szét- vagy agyontechnicizáltság konzekvenciáinak végpontjáig, azaz a gépemberig. Legalábbis a totálisan gépiesített „emberig”, *humanoidig*: a kiborgig semmiképpen. Hanem megáll a csak részlegesen gépiesített, technicizált embernél, aki/amely lassanként a klinikák megszokott, „természetes” alanya, objektuma lesz különféle, ám lehetőleg diszkrét, nem feltétlenül (első) látásra nyilvánvalóan hordozott protézisei által. Ezen a ponton megállva, ilyenféleképpen tűnődik aktívan, cselekmény-generálóan ez a fajta elbeszélés azon, hogy mi az ember, mi lehet – az újabb körülményei között. Nem kell feltétlenül mindjárt a terminátorság, a kiborgság teljes technicitása! Hiszen nem egykönnyen emészthető a részleges kiborgság sem, illetve külön, komoly feladatként emésztenőd. Vagy még a technika erős jelenléte az ember életében is próbára tehet író-t-olvasót, mint valamiféle transzcendencia? Netán a klónozás, a géntechnológia és/vagy a robotizáltság kihívása felé tett lépés, majd a szinte azonnal a (hagyományos, „fapados”) humanitás tematikus körébe visszaforduló gesztusok tűnnek (számára) ebben a vonatkozásban a művészi széppróza adekvát reakálási lehetőségének?

Kurt Vonnegut néhány frissen megjelent, a közelmúltig kiadatlan novellája mintha modellszerűen valósítaná meg azt a kifejezéseképletet, melyet az utóbbi két kérdésében feltételelesen körvonalazott. (Még nem teljesen az a Vonnegut lép fel bennük, aki a hatvanas évek regényei óta ismerhető, de azért meglehetősen „ott vannak” már ezek a pályakezdő írások is.) Vegyük mindjárt a kötetnyitó elbeszélést, a *Meghallót*. Az emberek arra vágyódnak, hogy valaki meghallgassa őket. Ez a vágyuk ritkán teljesül, annál nagyobb dolog, hogy a hallókészülék-gyártó üzemben dolgozó Henry ebédidő alatt ilyen igényt kielégítő készüléket fabrikál, amely találmány szabadalmaztatásától a meggazdagodást reméli. A kicsiny bádogdoboz, amelyből drót áll ki, s a drót végén a fülhallgató hallókészülékre hasonlít, valóban csodát látszik művelni: aki dugóját a fülébe nyomja (Henry családjából), annak legbelső, titkos gondolatait visszhangozza, voltaképpen tudtára adva saját tudattalanjának vagy csak félig-meddig tudottjának tartalmát. Ez azonban veszélyesnek bizonyul, hiszen Henry és családja tisztességes emberek együttese, de a felszín alá szorított önzés, a szőnyeg alá söpört, konzolidált ellentétek előhozása nagyon hamar magát a családot fenyegeti széthullással. (A) Meghalló ugyanis nemcsak kihallgatja az őt használó gondolatait, hanem válaszol is rájuk, éspedig olyan kíméletlen, egoista nyíltsággal, gátlástalansággal

turbózza fel az emberben rejlő (ön)felforgatást, hogy mind az emberi együttélés, mind pedig az egyéni létezés elviselhetősége kérdésessé válik. Nagy kísértést jelent a család számára (a) Meghalló, kis híja, hogy nem indulnak el a lejtőn. Végül mégis győz a józan ész, a szokványos, de mint a mese tanulságából kiderül: nagyon is megtartó, humanizáló jellegű tisztesség (amely talán a mértéktartó kispolgárfreudista „tisztességtelenséggel” azonos, amire szüksége van mindeneknek?!), és eltemetik az individualizálódott hallókészüléket... Sokrétű, teljességgel aligha megfelfejthető, elemezhető jelkép ez, amelynek egyik kulcsa nyilván az a kérdés, hogy voltaképpen kié a benne megszólaló hang. Mindenesetre nem az Úr beszél a dobozban, véli maga Henry. De az is bizonytalan, hogy a felhangzó szólam a használó saját hangja-e. Nyilván diabolikus modulról van szó, amely a társadalmi külsődlegesség, a vagyon vágya és imádata irányában értelmezhető: vajon a boldogság lényegileg azonos a megvásárolt boldogsággal? Közgazdaságilag tudható a válasz...

Ami a novella tudományos-technikai konzisztenciáját illeti, bámulatosan finoman kidolgozott szerkezettel állunk szemben – konstataálja. Henry bádogos, cége az Akkusztikult Rt. névre hallgat (akusztika + okkultság?), a laborasszisztentstől apró csodákra tellett eddig, most egy nagyobb csoda jött ki a keze alól. Briliáns (a) Meghalló létrehozásának mint kísérletezési, próbálgatási, alkatrészvariatív folyamatnak a leírása! Hitelesített műhely-érzet uralkodik el a befogadón. Ugyanakkor az eszköz működési elvének „természettudományos” megadásával nem kísérletezik a színvonalas írói mértéktartás. Majd bolond lenne! Beletörhetne abba a patikamérlegen kiküzdött technikai/transzcendens elbeszélési egyensúly. „Én csupán megfejtettem egy titkot – közli felfedezésével kapcsolatban Henry –, amely egész idáig arra várt, hogy megfejtsék. Véletlenül jöttem rá a nyitjára. A legtöbb felfedezés a véletlen műve.”⁴ A szereplőnek jelentős tudománytörténeti igazsága van, az elbeszélő/író részéről mindazonáltal egy kissé megfutamodás ez. De csak olyan technológiai részletek elől, amelyek a tudomány jelen állapota alapján nyilván transzcendáló hatásúak lennének (még az Úr nélkül is), legfeljebb az feltételezhető, hogy amennyiben a gondolkodásnak, az emberi agynak vannak bizonyos rezgésszámai – márpedig hogyan is ne volnának! –, akkor a jö-

4 Kurt VONNEGUT, *A repülő macska. Tízennégy kiadatlan novella*, ford. SZÁNTÓ György Tibor, Maecenas, Budapest, 2010, 31.

vőben nagyon is elképzelhető azok akusztikai bemérése, megfejtése, kihallgatása... Inkább tehát költői nyereség a visszavétel, a homályban-hagyás, az elkerülés gesztusa, mintsem ismeret-deficit. Ráadásul azért egzaktnek tűnő részleges válaszkísérletet is meglobogtat Henry: „Szerintem az a dolog nyitja, hogy az agy meg a fül össze vannak kötödvé. Bőven van rá idő, míg *erre* is rájövünk. Most inkább az a lényeg, hogy Meghalló elárassza a piacot. És hogy végre éljünk, ne csupán vegetáljunk.”⁵

A novellagyűjtemény címadó írásában, *A repülő macskában* a „repülő macska” természetesen csak metafora. A kihasznált, manipulált, „programozott” pszichopata vakító hatású, vak vagdalkozásának lényegét ragadja meg képszerűen. Teljesen ugyan nem lenne agyrém egy kiborgos, félig vagy tán egészen gép, netán genetikailag átszabott *valóságosan repülni tudó macska* sem, és talán Vonnegutnak sikerülhetett is volna fikcionálisan hitelesítenie egy ilyen jószágot, mégis megnyugtatóbb, jobb, esztétikusabb, hogy nem kísérletezett vele. Összevont hasonlata a pszichiátriai kezelés kétes elemeit hivatott bírálni, ennyi benne a tudományos vonatkozás.

*

Effélét csinálni maga is próbálgat. Úgy tetszik neki: ezentúl egyre inkább. Nem arról van szó, hogy Juhász Ferenc nevezetes, kozmikus-rovaros „megvilágosodása” (a New York Kávéház forgóajtájában a hatvanas években) vagy ahhoz hasonló jutna neki is osztályrészül, hogy akkor most már csak vér és halál és sejt és robot, de azért nem véletlenül ugrik be az irodalomtörténetnek ez a híradás-momentuma. És úgy tetszik neki, hogy vannak: adódnak, kialakulnak bizonyos önkéntelen törvényszerűségek, amennyiben valaki ilyesmi dolgok elbeszélői előállítására adja a fejét. Csak néhányról! Harc, küzdelem keretezi szükségképpen a cselekményt ebben a kontextusban nála is, és anélkül, hogy különösebben törekedne bármiféle kollízió ábrázolására. És önkéntelen a társadalombírálat, de az eltérő társadalmi mintázatok egymásra feszítéséből kipattanó utópisztikusság is valamiképpen. S ha nem utópia, akkor anti-utópia, disztópia. Az utópiát valamiféle félelem szüli (valamitől). És ha valamitől félni kell itt, Közép-Európában, akkor az mi lehetne más, mint a nemzethalál?! Hogy ironikusan-e? Azt döntse el az irónia maga! A cselekmény „abszolút

értéke” negatív előjellel látódik el? Pillanatok alatt eltűnhet a mínusz, s pillanatok alatt visszavillanhat.

Egy konkrét szüzsé: a zsebszerződések révén szerzett területeik összesítésével Magyarország szívében félig rejtve, félig nyilvánosan és nyilvánvalóan önállósló, élősködő kisállamot létrehozó „fritzek” ellen olyan amazonok veszik fel strihelve a harcot, akiknek hüvelyébe-méhébe turmixgép vágókése van beültetve, belekovácsolva. Láruk közé szorítják a „Sturmbannführereket”, úgymond, aztán az „érzékeny részüknél fogva” csöbe húzzák a delikvenszeket, míg végül teljes egészében ledarálják, eltüntetik őket, akár csak valamiféle élő „nyemeckaja turmixszaja masinkák”...⁶ Hát, ízlés(e) kérdése, akár csak Edgar Allen Poe-nál egyik-másik meredek témafeldolgozás, mint amilyen *A kút és az inga* című elbeszélésben az inkvizíció kínzásmechanikájának *kínosan* pontos bemutatása, vagy *Az elsiertett temetés* tetszhalottjainak naturális-látomásos szenvedése az élve elföldelés után. Ami őt magát illeti: mindig is szerette a kamaszos erotika megközelítésmódját.

*

A látható ember, hogy szóhasználatával a filmesztétika egyik alapművére utaljon, elsősorban test. Az ember, amennyiben látható és ezáltal (virtuálisan) *megfogható*, megközelíthető – s akár például (játék)filmen vagy a fikciós széppróza tárgyalásmetszeteiben is –, úgy: test, mindenekelőtt. Lelki-szellemi mivoltából, aktuális ilyen állapotából szintén sok látszik persze *ezen a testen*, testfelületen, amely valamiféle kivetítőnek, képernyőnek tekinthető maga is: a tartás, a gesztusok és a kifejezések mellett ezek hordozója, sugárzó médiuma, az arc, a szem ugyancsak rengeteget megmutat ebből a lelki-szellemi mivoltból-állapotból. (Azt nem meri mondani, hogy „lényegből”, mert a lényegről, úgy tartja, egy ideje már nehéz értelmesen, racionálisan, ráadásul cizelláltan nyilatkozni – máskülönben érdeminek vehető megérzéseken, meggyőződéseken túl.) Mármint a testről sok minden elmondható közelebről, de még mindig az általánosabb jellemzői fontosabbak neki. Amelyek legalább annyira közismert, akár közhelyszerű igazságok, mint amennyire meghökkentőek voltaképpen. A test eleven – jobbára. (Ha már nem az, akkor nem is jogosult lényegében a test névre. Ez irányadó megállapítás.) Aztán a test ingerelhető: enni

és szeretni szeret. S bele lehet hatolni, úgy szexuálisan, mint ahogy „gyilkolásilag”. Széplaky Gerda nyomán idézi fel ezeket, akinek legjobb fejezet(al)címe, egyben értekezői témakidolgozása a következő: *A húsként megvalósuló énről*.⁷

Jogos. Már mint a kritika. Ha egyszer tényleg és érdemlegesen a testről van szó, akkor a vizsgálódáshoz elengedhetetlenül kritika tapad. A filozófia keretei között lehetséges ez is: a testről érdemlegesen beszélni. *A másvilág basadékaiban* helyezkedik el ugyanis a test. Az előbbi alcímnek ez a (fel)címe. S a címek írások, könyvek esetében jelentkeznek. A könyvekben, írások között költői alkotások található sokszor. Az egyéni élet mulékonyságának fájdalma, vagy a (lényegi) elpusztíthatatlanságába vetett költői hit pedig megmutatkozhat úgy az erről való fikcionális beszédben, mint ahogy a művek (diadalmas) utóéletében is, ám végsősoron a kulturális emlékezet, az időnként, korszakonként meg-megújuló érdemi szövegelemzés (annak lehetősége vagy kényszere) dönt a szellemi megmaradásról, amelynek egyúttal fokmérőjeként is tekinthető. Ez igaz a filmekre is, nemcsak a szövegekre. Vesd össze a képi narráció által létrehozott textussal!

*

De az emberi halhatatlanság mint téma! (Madarász Imrénél, őhöz visszaterve.) Amelynek konkrét problémavonalai, -felvetési körei meglehetősen szerteágaznak, felgyűrűznek; a vallásilag meghatározott túlvilági és a művészetileg kivívható földi öröklét, a politikai hatalom és az írástudói felelősség kapcsolatának, érintkezése kényességének kérdései tárgyalatván, vagy a bűn általi, borzalmas halhatatlanság kísértése kezeltetvén értelmezőileg, netán az emberiség megőrzése az embertelenségben mint kardinális téma. Ennyire gazdag ez a tanulmánykötet. Miközben nem éppen a testre vonatkoztatott az emberi halhatatlanság, az egyszer biztos, amennyiben egyáltalán valamire! Hanem a lélekre és a szellemi teljesítményre, annak szellem(iség)ére. Csakhogy „fenomenológiaiilag” kizárólag a test *van* a művészetben, különösen a filmen! Említette már. Mit csináljunk hát? Mit csináljon ő? Térjen vissza az itáliai reneszánsz humanista embereszményéhez? A humanizmus a legnagyobb hatású, értékű eszme, amelyet az olasz kultúra az emberiségnek, azon belül legelőbb kontinensünknek adott.

7 SZÉPLAKY Gerda, *Az ember teste. Filozófiai írások*, Kalligram, Pozsony, 2011, 361–420.

„Páratlan hatás- és sikertörténet” tanúi lehetünk ezen a téren historiográfiailag tájékozódva, regisztrálva, értékelve, és pedig abból kifolyólag, hogy „a modernség megannyi alapértéke, »uralkodó eszméje« – legfőképpen a szabadságjogok, a liberalizmus, a demokratizmus, a felvilágosodás, a kritizmus, az idealizmus, az európaiság – tulajdonképpen nem más, mint a humanizmus leszármazottja, illetve továbbgondolása”.⁸ Hogy azután maga a humanizmus micsoda? Ennek pontos megértéséhez Madarász Imre nyomában járva a legkülönbözőbb felfogású szakértők egyhangú és amúgy konszenzusosan „közhelyszámba menő” véleményére érvényes hivatkozni, miszerint „a »humanizmus« szó nem közvetlenül a latin »homo«, hanem a cicerói »humanae litterae« vagy »studia humanitatis«, azaz humán tudományok (stúdiumok) kifejezésekből ered”.⁹ Ilyen módon pedig a humanizmus megvalósulásához, a humanista programosság megvalósításához már csak etimológiailag sem (volt) elegendő az emberi tulajdonságok megélése, az emberies gesztusok rendszeres megtétele, a „humanitárius gyakorlatozás”, az emberiségért végzett mégoly önfeláldozó munka. A humanizmus képviselőjévé, a humanista érték- és életrend alkalmazójává, megvalósítójává ezek mellett, ám még sokkal inkább az embertudományok, szellemtudományok művelése vagy az emberi-szellemi alkotóerő művészetté alakítása révén lehet(ett) valaki. A betű embere így önkéntelenül „tudós”.

Hollywood horizontjában is? Ott is, meglehet, ott a leginkább.

Kik is azok a „sithek”? Kicsoda neki Natalie Portman (szerepei összességéeként)? Tetszetős kísértet csak, délibáb.

Apropó Madarász Imre: *Változatok a halhatatlanságra. Olasz irodalmi tanulmányok* (Hungarovox, Budapest, 2011); Széplaky Gerda: *Az ember teste. Filozófiai írások* (Kalligram, Pozsony, 2011); Kurt Vonnegut: *A repülő macska. Tizenégy kiadatlan novella* (Maecenas, Budapest, 2010)

(A szerző író, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője)

8 MADARÁSZ, I. m., 35.

9 Uo., 37.